

KÖZLEMÉNYEK

EGY 1848-AS HONVÉDZÁSZLÓ UTÓTÖRTÉNETE

KOVÁSSY ZOLTÁN

A honvédcapatok 1849-es kapitulációja során Világosnál, Zsibónál, Borosjenőnél és másutt, valamint Munkács, Arad, Pétervárad, majd Komárom feladásakor több alakulat zászlóját — olykor csak a zászlórúdra tűzött szalagot — sikerült elrejteni. Az ily módon megmentett zászlókat az 1867-es kiegyezésig természetesen titokban rejtegették, hiszen őrzőikre súlyos börtönbüntetést várt, ha az osztrák hatóságok a rejtegetésről tudomást szereztek. A kiegyezés utáni években az egyes megyék honvédegyletéhez egyre-másra futottak be a jelentések a megmentett és titokban megőrzött honvédzászlókról, amelyek végül is valamelyik közgyűjteménybe, megyei levéltárba, vagy múzeumba kerültek; többségüket a Nemzeti Múzeumnak adták át további megőrzésre. Ez a folyamat, ha az 1860-as évek végére elérte is csúcspontját, nem szakadt meg a századfordulóval sem. Egyre csökkenő számban, de előkerültek 1848—49-es hadi zászlók az 1920—30-as években, sőt az 1940-es évek elején is. Néhány családi ereklyeként őrzött 48-as zászlótól, zászlószalagtól pedig csak a felszabadulás utáni években váltak meg tulajdonosaik.¹

*

1967-ben a Hadtörténeti Múzeum megvásárolt a Máramarosszigetről még az első világháború után Budapestre költözött Szilágyi Mihály özvegyétől egy erősen szakadozott és hiányos, szabványos 1848—49-es honvédszálót.² A hadtörténelem tárgyi emlékeiről, köztük a hadi zászlókról — az írásos emlékekkel ellentétben — közvetlenül rendszerint nem állapíthatók meg az eredetükre, történetükre utaló adatok, és azok sokszor csak igen hosszadalmas és körültekintő kutatással tárhatók fel. Zászlóemlékek esetében természetesen a legfontosabb annak

¹ Az 1950—60-as években a Hadtörténeti Múzeum zászlógyűjteményébe — többek között — a következő 1848—49-es zászlóemlékek kerültek be: az 1848—49-es délvideki harcokban részt vett népfelkelő, v. nemzetőr alakulat zászlója (1958); a 9. honvédzászlóalj zászlójának foszlánya (1961); 2 db foszlány a 42. honvédzászlóalj zászlójából (1962); Bihar megyei nemzetőrzászló (1967); a 42. honvédzászlóaljnak Szabó József őrnagy, zászlóaljparancsnok őrizte foszlánya (1968); a prácsai nemzetőrök zászlószalagja (1969).

² A zászló nyilvántartási száma: 0932/ZI.

a megállapítása, hogy az adott zászló mely alakulaté volt, és milyen ütközetekben hordozták azt. Az özvegy Szilágyi Mihálynétól a Hadtörténeti Múzeum zászlógyűjteményébe került zászlóról kezdetben — Szilágyiné elbeszélése alapján — csupán annyit lehetett bizonyossággal megállapítani, hogy egy Máramaros megyei, illetve máramarosszigeti 48-as honvédalakulaté volt, s a zászlót Szilágyi Mihály, nagyapjától, id. Szilágyi Jánostól örökölte. Id. Szilágyi János 1848—49-ben 16 éves ifjúként lépett be a honvédseregbe és részt vett Buda visszafoglalásában is. A kiegyezés után közjegyző volt Máramarosszigeten és aktívan tevékenykedett a megyei honvédegyületben. A máramarosi honvédek közül ő élt a legtovább; 1915-ben halt meg.³ Özvegy Szilágyi Mihályné szerint a temetéskor id. Szilágyi János felravatalozott koporsóját a szóban forgó 48-as zászlóval takarták be, s a temetés után az ereklyét a Szilágyi család őrizte tovább.

*

A zászló eredetét és 1849-es történetét nem lehet hitelt érdemlően megállapítani, a rendelkezésünkre álló kevés korabeli dokumentum nem teszi ezt lehetővé. A legbiztosabb támpont — az alakulatot illetően — a zászló megmentője, Mandics Pál.

Mandics Pált, a 39. Don Miguel gyalogezred őrmesterét, Mészáros Lázár hadügyminiszter 1849. március elején nevezte ki századosná „Herczeg Woronieczky vadász karához”.⁴ A vadászcsapatok átszervezése után az 1. vadászezred 6. osztályának lett a parancsnoka. Ormai Norbert ezredes — a vadászvezredek felügyelője — 1849. június 12-i, Kossuth kormányzóelnökhöz felterjesztett jelentéséből kitűnik, hogy az 1. vadászezred 6. osztálya Mandics százados parancsnoksága alatt Zaránd megyében állomásozott,⁵ Ormai ezredes néhány héttel később, 1849. június 1-én azt jelentette Kossuthnak, hogy az 1. vadászezredből 5 osztály Magyarországon, 1 osztály pedig Erdélyben működik.⁶ Az Erdélyben állomásozó osztály a Mandics százados vezette 6. osztály volt, amely a szabadságharc végnapjaiban Bem seregének kötelékében harcolt.

A dévai kapitulációval az 1. vadászezred 6. osztályának harci útja is véget ért, de a cári csapatoknak Déván átadott 12 honvédzászló között⁷ nem volt ott az alakulat zászlója, azt ugyanis Mandics százados a fegyverletételkor a derekára csavarva megmentette.⁸ Ennek tényét több adat tanúsítja. A kiegyezés utáni évtizedekben a máramarosi újságok ismételten megemlékeztek a „Mandics Pál által a csatából megmentett” zászlóról.⁹

Mandics a fegyverletételkor megmentett zászlót — nincs okunk két-

3 Máramaros, 1915. december 19.

4 Közlöny, 1849. március 4.

5 Kriegsarchiv. Wien: Feldachten der ung. Siebenb. Armee, 1849., Fasc. VI. Nr. 10—11

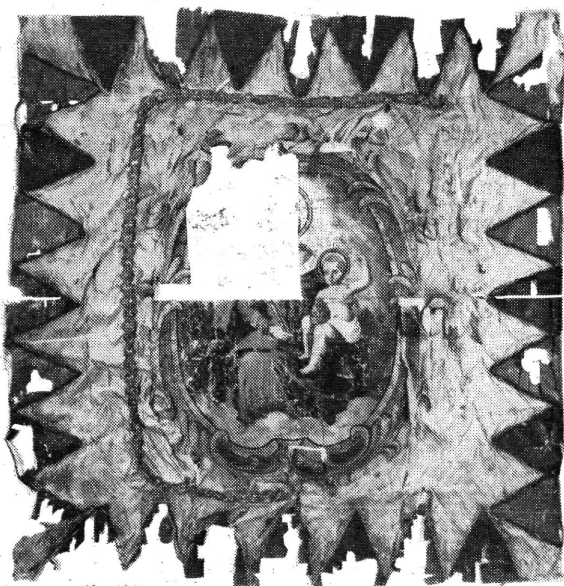
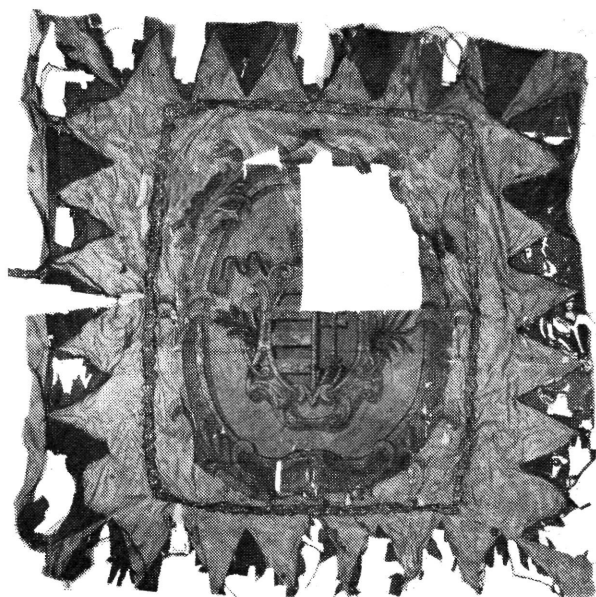
Közl.: Hadtörténelmi Közlemények, 1933., 105—110. o.

6 Hadtörténelmi Levéltár. 1848—49-es iratok, 37/304. sz.

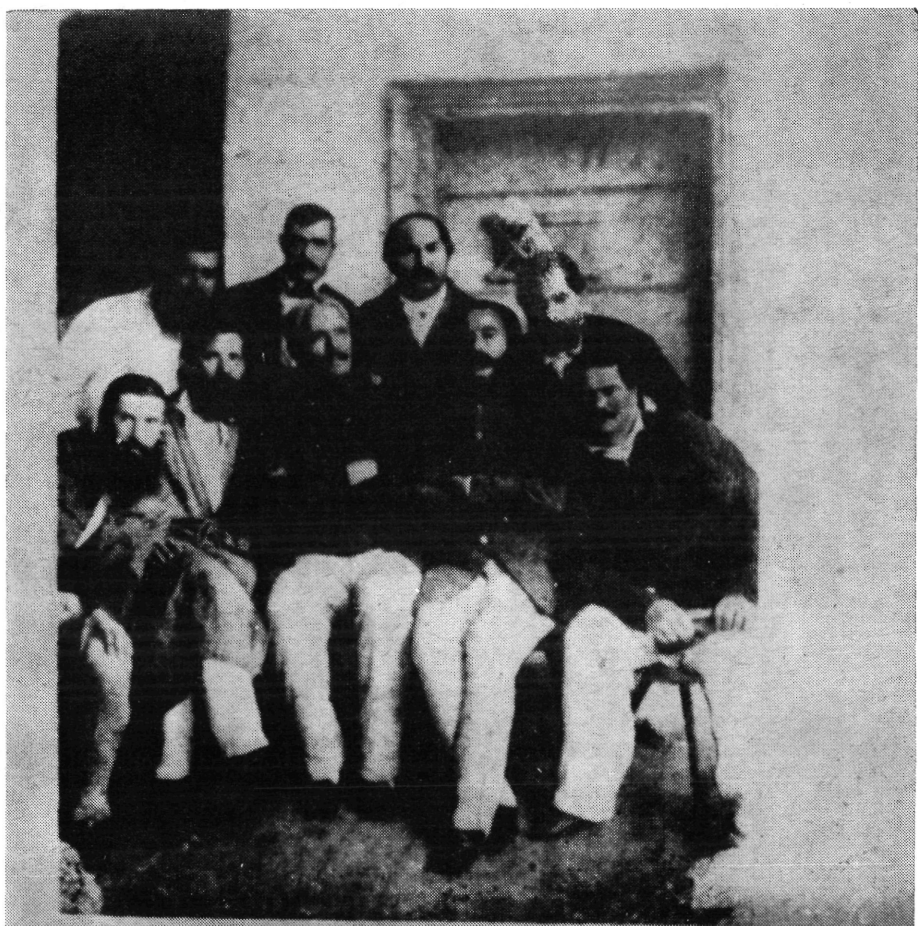
7 Kövári László: Erdély története 1848—49-ben, Pest, 1861., 270. o.

8 Máramarosi Lapok, 1893. március 5.

9 Uo. 1895. március 17., 1898. október 9., 1899. március 19., 1900. március 18.

*Az 1. vadászrezred
6. osztályának zászlója.*

Mandics Pál, Szurka Sándor, Benkő József, Sütőgyi György
 Sütőgyi Károly, Angyalos Mihály, Grassmuth Sándor, Mandics Árpád
 1848/49-évi politikai foglyok csoportja
 Kiszabadultok 1856. Július 14-én

A Josefstadtból 1856. július 14-én szabadult 48-as honvédtisztek egy csoportja. Az álló sorban az első Mandics Pál (Az eredeti fénykép Mandics unokája, a Budapesten élő Mandics Béla ny. gyógyszerész tulajdonában van.)

ségbe vonni, hogy saját alakulatának zászlóját mentette meg — sok viszontagság közt vitte haza Máramarosba.¹⁰

*

Mandics a szabadságharc bukása után visszatért szülőfalujába, a Máramaros megyei Hosszúmezőre. Vadászosztálya megmentett zászlójának további elrejtésére, illetve megőrzésére egy igen ötletes módot gondolt ki. A zászlót „... hogy az ellenség kezétől az utókor számára megvédhesse, egy keretbe foglaltatta azt oly formában, hogy csak szűz Máriának képe, ölében a gyermek Jézussal, volt látható. Tudva van ugyanis, hogy e honvéd zászló egyik lapján az ország címere, a másik lapon pedig az ország védanyja volt. Ez a kép, mint szentkép őriztetett a hosszúmezei gör. kath. templomban.”¹¹ Az elrejtés módját egy másik adat oly módon motiválja, hogy hazatérése után Mandics „... bevitte a nyeléről levett zászlót a hosszúmezei orosz templomba s ott a Mária kép háta megé bedugta.”¹²

Az 1848—49-es 1. honvéd vadászrezred Máramarosszigeten alakult 6. osztályának zászlója szentképnek „álcázva” 18 évig függött háborítatlanul a hosszúmezei görög katolikus templomban. E különösen becses szentkép titkát ugyanis Mandics, akit hazatérése után hamarosan elfogtak, hadbíróság elé állítottak és bebörtönözték, híven megőrizte. De nem fedték fel a titkot azok sem, akik segédkeztek Mandicsnak a zászló elrejtésében.

A zászlónak 1867-ig szolgált rejtekhelyül a hosszúmezei templom. A politikai viszonyokban a kiegyezéssel bekövetkezett enyhülés ugyanis lehetővé tette, hogy a zászlót nyíltan őrizték tovább, és az megbecsült nemzeti ereklyeként emlékeztessen az 1848—49-es szabadságküzdelemre és annak máramarosi hőseire.

1867-ben a Máramaros megyei Levéltár zászlógyűjteménye „egy nevezetes honvédzászlóval szaporított”, ekkor ugyanis Mandics Pál, „ki e zászlót oly hűséges gondnal őrizte meg, visszavevén azt, egy nyélre alkalmazva, további megőrzés végett s míg reá újabb szükség lenne, a megye gondviselésére bízta.”¹⁴

Az 1. vadászrezred 6. osztálya zászlójának utótörténete szorosan kapcsolódik az 1861-ben alakult, de nyíltan és tevékenyen csak a kiegyezés után működő Máramaros Megyei Honvédegyelet történetéhez. A máramarosi honvédegyelet, amely oly sokat tett az 1848—49-es forradalom és szabadságharc emlékének megőrzéséért és helyi hagyományainak ápolásáért, érthető módon, rendkívül nagy becsben tartotta a Mandics Pál megmentette honvédzászlót. E zászlót az évek múlásával egyre inkább a szabadságharc közös helyi ereklyéjének tekintették a máramarosi veteránok, függetlenül attól, hogy 1848—49-ben melyik honvédalakulat soraiban küzdöttek, és egyre jobban elvesztette

10 Máramaros, 1867. május 16.

11 Máramaros, 1867. május 15.

12 Uo. 1877. január 31.

13 Mandics százados 1856. július 14-ig Josefstadtban raboskodott.

14 Ua. mint a 11. sz. jegyzet.

jelentőségét az a tény, hogy e lobogó alatt az 1. vadászrezred 6. osztályának katonái harcoltak annak idején. Mindamellett továbbra is csak úgy emlegették: „a Mandics-féle zászló”, ami tanúsítja, mennyire összeforrt ez a szabadságharcból származó ereklye Mandics százados személyével.

Az 1860-as évek végétől Máramarosszigeten nem zajlott le szinte egyetlen olyan március 15-i vagy október 6-i ünnepség sem, amelyen a veterán honvédek ne a Mandics-féle zászlóval vettek volna részt.

1868. március 15-én, a pesti forradalom 20. évfordulóját ünnepelve, a máramaroszigeti római katolikus templomban összegyűlt 48-as veteránok az aradi vértanúkról is megemlékeztek. „Az oltár előtt felállított számtalan gyertya által körzött s 13 honvédtiszt által körülállt ravatalon — hangzik a korabeli tudósítás — az 1-ső honvéd vadász zászlóalj lobogója nyugodott, mely míg büszkén mutatta a csaták zivatarában ragyogó három színét oly csendesen függött itt alá a koporsó sötét takarójára.”¹⁵

Harminc évvel később, 1898-ban, az 1848. március 15-i forradalom 50. évfordulója alkalmából a máramaroszigeti Vigadóban megtartott ünnepélyen, „az öreg honvédek Várady Gábor vezetése alatt foglaltak helyet a dobogón. A Mandics-féle honvéd lobogó is velük volt.”¹⁶ Ugyancsak „a régi lobogó alatt” és Várady Gábor honvédegyleti elnök vezetésével vettek részt a máramarosi veterán honvédek az 1898. október 6-i requiemén is.¹⁷ A 48-as szabadságharc máramarosi veteránjai ugyan évről évre egyre kevesebben, de „a Mandics Pál által a csatából elhozott harci lobogó alatt” felsorakozva ünnepelték meg március 15-ét 1899-ben és 1900-ban is.¹⁸ Az 1906. március 15-i megemlékezésen a Vigadóban, ahol Várady Gábor honvédegyleti elnök betegsége miatt már nem lehetett jelen, „az agg honvédek Szilágyi János közjegyző vezetése mellett, régi harci lobogójukkal vettek részt.”¹⁹ A március 15-i ünnepségeken — szinte évtizedekig — Kozicska György 48-as veterán őrmester volt a Máramaros Megyei Honvédegylet tiszteletbeli zászlótartója, tehát ő hordozta a Mandics-féle zászlót, jóllehet nem az 1. vadászrezred 6. osztályában szolgált 1849-ben. Kozicskáról, akinek arca nagyon hasonlított az öreg Kossuthéra, 1905. december 28-án bekövetkezett halálakor, nekrológiájában is megemlékeztek: „Minden március 15-én büszkén lobogtatta az öreg honvédek zászlaját.”²⁰

A zászló természetesen nemcsak a március 15-i és október 6-i ünnepi megemlékezéseken szerepelt, hanem egyéb alkalmakkor is jelen volt. Az 1877 januárjában a 48-as honvédek tiszteletére a vármegyeháza nagytermében rendezett bárról szóló tudósításban olvas-

¹⁵ Máramaros, 1868. március 25. — A Mandics-féle vadászcsapatnak itt egy téves hadrendi megnevezése szerepelt. A tanulmány szerzője 1970-ben a máramaroszigeti templomban látta is ezt a koporsót.

¹⁶ Máramarosi Lapok, 1898. március 17.

¹⁷ Uo. 1898. október 9.

¹⁸ Uo. 1899. március 19., 1900. március 18.

¹⁹ Uo. 1906. március 22.

²⁰ Máramaros, 1906. január 1.

hatjuk: „Ott lengett a Kossuth képe felett az a kis nemzeti színű zászló is, melyet Mandics Pál... mentett meg a forradalomból...”²¹

Az 1894. március 20-án Turinban elhunyt Kossuth Lajosnak április 1-én hatalmas részvét mellett lezajlott budapesti temetésén a Máramaros Megyei Honvédegyület négytagú küldöttség képviselte, „és pedig az egyesület birtokában levő 1848—49-iki honvédzászló alatt...”²²

Az 1890-es évek végétől a zászlóval egyre több alkalommal vonultak ki temetésre a még életben levő 48-as máramarosi veteránok, hogy megadják vele a végtisztességet elhunyt bajtársaiknak. Szinte hagyományos szokássá vált, Máramarosszigeten, hogy az élők sorából kilépett 48-as honvédek koporsóját a Mandics-féle zászlóval takarták le. Ilyen aktusra már az 1890-es évek előtt is több alkalommal sor került. Ez a zászló borította az 1878. május 4-én elhunyt Kovássy Albertnek, a 10. honvédzászlóalj századosának és utolsó parancsnokának a koporsóját is. Temetésére kivonult a Máramarosszigeten állomásozó m. kir. 33. honvédzászlóalj egész tisztikara és díszszakasza is.²³

1893. február 27-én, 80 éves korában meghalt a zászló megmentője, Mandics Pál százados, aki a kiegyezés után felállított m. kir. honvédségben is szolgált 1870. november 25-ig, amikor betegsége miatt szolgálaton kívüli viszonyba helyezték.²⁴

Az elhunyról „Egy vitéz honvéd” címmel jelent meg nekrológ az egyik máramarosi újságban. „Legszebb emlékei közé tartozott az a lobogó — írta Mandicsról a lap —, melyet 49-ben a csatából derekára csatolva mentett meg, s mely ma is Máramaros megye levéltárában őriztetik.”²⁵ Mandics temetésén — amelyre természetesen kivitték az 1848—49-es 1. vadászrezred 6. osztályának zászlóját is — a régi bajtársak nevében Breznay Pál mondott gyászbeszédet. Hadd idézzük fel teljes egészében ezt a régi bajtárs elvesztése miatt érzett őszinte fájdalmat tükröző búcsúztatót, amely a legnagyobb elismerés hangján méltatja az alakulat zászlóját megmentő Mandics százados érdemeit.

„Szeretett honvédbajtársaim! Tehát ismét kidőlt amúgy is nagyon meggyöngyült sorainkból egyik bajtársunk, Nemes-Mileticsi Mandics Pál, 1848/49-iki honvéd vadászrezredbeli százados és zászlóaljparancsnok, kinek gyászos koporsója fölött elborult lélekkel állunk... Ti mindnyájan ismertétek őt, nem szükséges előttem bővebben fejtegetni hadi, hazafiúi érdemeit. Nem mellőzhetem azonban hallgatással azon kimagasló vitézségét, mellyel rajta kívül kevesen dicsekedhettek, hogy zászlóját, melynek a csaták terén vezetője, parancsnoka volt, a szabadságharc leverése után sem engedte ellenség kezére jutni, hanem élete, szabadsága kockáztatásával megmentette azt. S ezen zászló, mint vitézségének, hazafiúi hűségének elévülhetetlen bizonyítéka, itt lebeg koporsója fölött; emeli a halotti tisztességtétel fényét, nem csak

²¹ Uo. 1877. január 31.

²² Uo. 1894. március 28.

²³ Uo. 1878. május 8. — Kovássy Albert a tanulmány szerzőjének dédnagyapja volt

²⁴ Magyar királyi honvédtisztí és tisztviselői névkönyv. 1875. Budapest, 1875., 45. o. — Szürke gránitból készült síremléke ma is áll a máramarosszigeti temetőben. Felirata: „Itt nyugszik nemesmileticsi MANDICS PÁL 1848/49-iki honvéd zászlóalj parancsnok.”

²⁵ Máramarosi Lapok, 1893. március 5.

az ő, hanem mindenik bajtársa elhalálozása alkalmával. Ő tette lehetővé, hogy mindenikünk az imádott háromszínű harci lobogó alatt tehesse meg utolsó földi útját...”²⁶

Mandics Pál honvédszázados emlékét megőrizte és őrzi ma is, vadászosztályának 1849-ben megmentett zászlója, de az utókor kegyelete is. Ennek bizonyossága az a gránitoszlop is, amelyet szülőfalujában, a Máramarosszigettől 10 km-re fekvő, többnemzetiségű Hosszúmezőn 1907-ben Mandics Pál és a község másik szabadsághőse, a forradalmi magatartása miatt 1856-ig Josefstadtban raboskodó Bogdány Mózes emlékére és tiszteletére emeltek. Az emlékoszlop felavatási ünnepségén Kovássy Zoltán²⁷ igazgató egyaránt méltatta Bogdány Mózes, valamint a szabadságharc számos ütközetét végigküzdő Mandics Pál érdemeit, az utóbbinál kihangsúlyozva, hogy „Erdélyből ő hozta haza a máramarosi önkéntes honvédek golyótépte zászlaját.”²⁸ Az emlékoszlop leleplezéséről közölt hírlapi tudósítás úgy emlékezett meg Mandicsról, mint aki „Bem tábornok legmeghittebb embere volt...” és aki „Fejérvár vívásánál jelentékeny szerepet vitt.”²⁹

A „Bogdány Mózes és Mandics Pál 1848/49. évi hős honvédek emlékére” feliratú emlékművet Hosszúmezőn, a főút mellett azzal az 1800-ban, orosz mesterek építette templommal átellenben állították fel, amely oly sokáig menedéket nyújtott Mandics százados vadászosztálya zászlójának. A gránitoszlop ma is ott áll,³⁰ őrizve a község két kimagasló 48-as szabadsághősének emlékét, hirdetve tetteiket és egyben tanúsítva: a Román Szocialista Köztársaság tiszteli és megbecsüli a magyar nép forradalmi és szabadságharcos hagyományait.

1906. november 7-én a még életben levő 48-as máramarosi veteránok, Bernáth József őrmester, Czébel János hadnagy, Ferenczy István tüzér tizedes és Szilágyi János gyalogos tizedes, felkeresték ötödik bajtársukat, a nagybetegen fekvő Várady Gábort, a honvédegylet elnökét. A látogatás során „főlelevenítették a megkopott, golyóktól átlukasztott zászló történetét...” és együttesen „elhatározták, hogy a 48-as zászlót és a szabadságharcra vonatkozó iratokat a líceum múzeumában helyezik el. Az erről felvett jegyzőkönyvet Várady Gábor még saját kezűleg írta alá.”³¹ A nemes szándék, hogy a még élő 48-as honvédek a féltve őrzött szabadságharcos ereklyét, a Mandics-féle zászlót a helybeli református líceum múzeumának átadják, tehát a fiatalok őrzetére bízzák, nem tudni milyen okból, végül is nem valósult meg. Ebben talán közrejátszott az is, hogy az említett látogatás után öt nappal, 1906. november 12-én elhunyt Várady Gábor is. Temetésén már csak négy máramarosi 48-as veterán vehetett részt, akik magukkal vitték „a tépett, régi zászlót, hogy meghajtsák a hős dandárnok koporsója előtt.”³²

26 Máramaros, 1893. március 8.

27 A tanulmány szerzőjének nagyapja volt.

28 Máramaros, 1907. május 30.

29 Máramaros megye, 1907. május 24.

30 A tanulmány szerzője 1972-ben Máramarosszigeten járva arról értesült, hogy Hosszúmezőn az emlékoszlopot 1970-ben visszaállították a régi helyére.

31 Máramaros, 1906. november 15.

32 Uo.

Az utolsó 48-as máramarosi honvéd, akit már nem kísérhettek ki sírjához bajtársai, és akinek koporsóját a gyászoló hozzátartozók utoljára borították be a Mandics-féle zászlóval, id. Szilágyi János volt. Mint már említettük: 1915-ben temették el. Ezután 62 esztendeig fia, majd unokája őrizte a zászlót, napjainkban pedig, a népünk szabadságharcos ereklyéinek kijáró kegyelettel és megbecsüléssel, a Hadtörténeti Múzeum.

Az elmúlt közel egy és egynegyed században oly sok viszontagságon átment zászló hajdan fehér brokátanyaga az idők során megfakult, elhasználódott. Különösen megviselt a 115×110 cm-es nagyságú zászlólap szegélyrésze, amelyet mindegyik oldalon 7—7, váltakozva pirosra, illetve zöldre festett háromszög, ún. lángnyelv alkot. Ép lángnyelv alig van, jó néhány pedig az alapanyaggal együtt kiszakadt, illetve kitöredezett a zászlólapból. A zászlólap közepére festett koronás magyar címernek, illetve a másik oldalon a Mária-ábrázolásnak mintegy 1/4-e hiányzik. Valószínűleg csak a szabadságharc után varrták a zászlóra a címet, valamint a Mária-ábrázolást téglalap alakban keretező kb. 3 cm széles ezüst paszományt. Ez a paszománykeret más szabványos honvédzászlón nem alkalmazott, sajátos díszítés. A paszománykeret egyébként csak a címer körül teljes, a szűzmáriás oldalon egy része már leszakadt. A zászló tehát restaurálásra szorul, amit a Hadtörténeti Múzeum — mihelyt arra módja lesz — feltétlenül el is fog végeztetni, mert szent kötelességének tartja, hogy a magyar nép forradalmi és szabadságharcos múltjának fennmaradt ereklyéit, köztük az 1848—49-es 1. honvéd vadászrezred 6. osztályának becsülettel hordozott zászlóját, az elkövetkező századokra is megőrizze.